

Проф. др Станоје Ивановић

Учитељски факултет

Београд

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.253-260

Прегледни рад

ГЛОБАЛНЕ ПРОМЕНЕ И КРИЗА ОБРАЗОВАЊА

Резиме: У раду се разматрају амбивалентна, противуречна обележја процеса глобализације и њихов утицај на област образовања. Са једне стране, технолошка модернизација и економски процеси утичу на интеграцију света и покретљивост људи, а са друге стране, пораст неједнакости, облици хегемоније, културне доминације и монополизације, доводе у питање и саме циљеве глобализације. Глобализација је тесно повезана са образовањем. У мери у којој економски развој зависи од знања и способности људи и у мери у којој се економски и политички интереси могу наметнути путем образовања, ова делатност је важна за актере глобализације. то се види кроз облике инструментализације образовања у процесу његовог реформисања.

Кључне речи: глобализација, криза, инструментализација образовања.

1. Општа обележја глобалних промена

Глобализација се најчешће одређује као процес међународног повезивања, јачања улоге међународних институција и стварања претпоставки за изградњу „светског друштва“. Она обухвата међународне интеграционе токове који се одвијају ширењем отвореног тржишта капитала, роба, радне снаге, услуга и других видова економског пословања. Економски и технолошки облици повезивања омогућују повезивање и у другим областима као што су комуникације, култура, образовање и др.

Међутим, глобализација доводи до концентрације економске моћи у наразвијенијим земљама, до јачања улоге мултинационалних компанија и до стварања нових облика наднационалних интеграција под руководством најразвијенијих земаља. Иако се истиче да глобализација „представља историјску и цивилизацијску законитост у развоју друштва“ (Д.Ж. Марковић, 2000, стр. 18), с обзиром да се одвија у складу са интересима најразвијенијих држава, она је начин остваривања њихове доминације.

Глобализацији погодују савремене научно-технолошке промене, модернизација која захвата многе области друштвеног живота, од начина производње до начина живота и слободног времена људи, као и све већа улога знања у развоју друштва. Ако су ови процеси фактори дубоке трансформације света, глобализација је чинилац његове хомогенизације.

О томе постоје бројна и различита тумачења. На једној страни су схватања која подржавају захтеве глобализације, принципе либералне економије и отвореног друштва и механизме ширења глобалних утицаја видећи у њима путеве историјског прогреса. На другој страни су критичка становишта која истичу негативне аспекте глобализације и њихове последице на мање развијене земље.

Глобалне промене почивају на економским интересима мултинационалних компанија које су постале „доминантан чинилац савремене индустријске државе“ (Галбрајт), фактори монополизације и прерасподеле друштвеног богатства и коришћења радне снаге. Потрошња је регулатор производње, а производна ефикасност је услов профитабилности и укупне добити. Тако је глобализација и облик „експлоатације без граница“ (Бурдије), коришћења радне снаге и доминације потрошње. Иза тржишне слободе крију се монополи, класне разлике, социјални проблеми и облици политичке доминације. Кроз облике идеологије и механизме утицаја на друштвену свест (преко медија, политичких организација, интересних група, академских институција и на друге начине), обликује се јавно мњење и спроводи пропаганда у складу са владајућим интересима. Томе доприноси широка артикулација либералистичких идеја о правима и слободама грађана, њиховом понашању и активностима у демократском друштву. Принципи глобалне тржишне утакмице постају саставни део политичког система, па и укупног друштвеног деловања. Иза фасаде „виртуелне демократије развијају се све сложеније технике надзора и друштвене контроле које су у рукама оних који имају монопол капиталистичке моћи“ (Грубачић, 2003, стр. 17). Настају услови за свеобухватну контролу друштвеног деловања и понашања, као и за усмеравање економских, социјалних и других процеса.

Међутим, ток глобализације се не одвија као линеарна експанзија, већ га прате повремене осцилације, па и цикличне промене које добијају обележја кризе. То је израз структурних неусклађености у функционисању друштвених елемената, али

и шпекулативних намера појединих центара моћи да се нелегалним средствима остваре одређени циљеви. Последице тога су социјални проблеми, пораст незапослености и сиромаштва, социјалне тензије и незадовољства, друштвене девијације и друге појаве. Отуда се указује на развојне неизвесности, на ризик који доноси будућност (Бек) или на општу неизвесност и несигурност људи (Бурдије). „Садашња глобализација прожета је идеологијом тржишног фундаментализма, који је очишћен од социјалних, демократских и хуманитарних вредности, и као таква представља шпекулантски облик развијеног капитализма“ (Стефановић, 2006, стр. 205). Због продубљивања класних разлика унутар заједница и између развијених и мање развијених земаља, она поприма обележја нове колонизације. Зато су очекивања од глобализације помешана са осећањима страха од угрожене егзистенције и неизвесне будућности.

Ублажавање ових противуречности, отклањање слабости и недостатака, обнова хуманистичких вредности и заједнице са људским ликом, је сложен и дугорочан захтев који се намеће као нужан коректив стихијском процесу глобализације. Његово остваривање зависи од многих фактора, али с све више истиче улога образовања као пресудног фактора друштвеног развоја. Без образовања „нема ни праве демократије“ (Трипковић, 2008, стр. 285), а нарочито развоја науке и технологије од којих зависи економски развој. Неке флоскуле као „друштво знања“, „друштво учења“, „перманентно образовање“ и сличне, потврђују повећану улогу образовања и његов значај за економске, социјалне и културне процесе у друштву, па и за процес глобализације. Зато и сами актери глобализације, од најразвијенијих држава, мултинационалних компанија до интересних група које артикулишу политичке циљеве, показују посебан интерес за образовање, за његову реформу и коришћење као средства глобалних промена. На другој страни, многи аутори указују на учешће образовања у отклањању негативних последица глобализације (Бек, Гиденс, Бауман, Кастелс), кроз повећана улагања у образовање, ублажавање социјалних разлика у могућностима за образовање, неговање равноправнијих (партнерских) односа између државе, привреде и образовања, афирмацију хуманистичких принципа и стварно ширење демократских услова за живот и рад људи. Међутим, то су

понекад утопистичка очекивања која зависе управо од оних који имају супротне економске и политичке интересе.

2. Глобалне промене и криза образовања

Развој образовања трпи утицаје глобалних промена, као што зависи и од партикуларних интереса носилаца образовне политике у свакој земљи. Ти утицаји долазе до изражаја кроз општу друштвену климу и вредности које се намећу у свакодневном животу (тржиште, конкуренција, људска права), али и кроз механизме којима се уређује ова делатност. Ширење либералистичких идеја као доминантних и довољних за друштвени живот саставни је део припреме младих где се њихов развој и улога повезују са тржиштем. „Још док су сасвим млада, деца се укључују у економски рат, који им је представљен као неизбежан избор између живота и смрти – у школи и спортским активностима подједнако – где је свако нахушкан против свих осталих, и где се победници и моћни славе и хвале, а губитници третирају са презиром“ (Грубачић, 2003, стр. 15). Модел тржишне демократије постаје саставни део процеса социјализације младих. Проблеми који настају под дејством стихије тржишта и чије последице осећају појединци приписују се њима и њиховим „губитничким“ недостацима.

Повећан је утицај социјалних фактора на стицање образовања. Социјално раслојавање, а посебно пораст незапослености и сиромаштва, утичу на диференцирање могућности за образовање, па и на учешће припадника различитих социјалних група у образовању. „Припадници нижих друштвених слојева имају мање животне шансе да стекну високо образовање које је услов свих услова социјалне промоције. Чак и ако стекну високо образовање, они имају мање шансе да дођу до сталног запослења, а чак и ако се запосле њима су умањене шансе да дођу до радних места која одговарају њиховим квалификацијама и способностима, као и за напредовање у послу“ (Миладиновић, 2005, стр. 63). Иако глобални процеси привидно нуде веће могућности за напредовање и конкуренцију, у суштини социјална селекција долази до изражаја и декларативно отворено друштво постаје класно затворено друштво. Због повећаних трошкова образовања, припадници нижих социјалних група избор прилагођавају материјалним могућностима, раније завршавају

школовање и на тај начин учествују у социјалној репродукцији путем образовања. „Мотивација уписа у неку школу и избор занимања су класно условљени и зависе од социјалног статуса родитеља. Богатији се лакше опредељују према склоностима, док сиромашнији гледају да имају мање материјалних издатака, сигурност зараде и могућност преквалификације“ (Габрић-Молнар, 2000, стр. 91). Различита мотивација за стицање образовања рефлектује се на успех, па и на образовну селекцију која није само образовна него и социјална по својим узроцима и последицама.

Овај моменат је посебно неповољан за развој даровитих јер недостатак услова може негативно да утиче ток и ефекте овог развоја

Други извор кризе у образовању лежи у недовољном улагању материјалних средстава за функционисање и развој образовања. Либералистички приступ образовању тежи смањивању јавних расхода и бюджетске потрошње у овој области, а рестриктивна државна политика и бюджетски дефицит негативно утичу на развој образовања. Редистрибуција улагања у образовање врши се на више начина међу којима је најефикаснији пребацивање трошкова на кориснике (увођењем школарина, ширењем мреже приватних образовних установа које послују на тржишним принципима, увођењем економских критеријума за финансирање и сл.), рестрикција трошкова, смањивање инвестиција и развојних потреба и предузимање других мера под видом рационализације. Иако образовање постаје све значајнији развојни чинилац друштва, оно се третира као јавна потрошња на којој треба штедети. Погоршавање материјалних услова утиче на пад квалитета наставног процеса, на пад стандарда запослених у образовању и на слабије образовне резултате. То смањује развојне могућности самог образовања и отежава процес његове модернизације, али доводи у неповољнији положај сиромашније социјалне групе и повећава њихове издатке за стицање образовања.

С тим у вези је и однос према даровитима према којима се не остварује целовита друштвена брига или се третирају као изузеци који постају предмет одређене друштвене пажње.

Посебно су важни унутрашњи фактори кризе образовања који проистичу из системских покушаја реконструкције система образовања како би се под видом

модернизације, прилагођавања тржишту, стварања школе „по мери савремених потреба“ и сл., унеле промене које мењају суштинска обележја образовања. Последице ових промене још нису истражене, а и њихове намере довољно видљиве јер се скривају иза декларативних начела. Може се говорити о поједностављивању образовних циљева, о ширењу практичних садржаја на рачун теоријских и општих, о прилагођавању образовања оспособљавању за рад. То усклађивање образовања са постојећим системом поделе рада и владајућих класних односа познато је у литератури као елемент капиталистичке репродукције (Бовлес, Гинтис, Пуланцас), односно припремања радне снаге у складу са класним интересима. Глобални либерализам подстиче ове промене имајући у виду захтеве глобалног тржишта и потребе за радном снагом у одређеним областима¹. Међутим, тиме се губе из вида општеобразовне и културне функције образовања, развој личности, васпитне активности са младима, неговање хуманистичких вредности, изграђивање друштвене свести.

Снижавање образовних захтева, опадање образовних постигнућа, појава и ширење социјалних проблема и девијантних појава у образовању, незадовољство наставног кадра и друге појаве, потврђују манифестације кризе која има тенденцију ширења са све дубљим последицама. Отуда се јављају и критике промена које угрожавају суштину образовања. Тако се када је у питању реформа високог школства указује на негативне последице замене „хумболтовског модела универзитета“ „болоњским моделом“ која има у виду „да се у што краћем року добије што већи број квалифициране радне снаге за све захтевније технологије“ (Вељак), а занемарује се развој науке, неговање критичке свести и друге функције универзитета. Технократски концепт образовања изражава „неолиберални дискурс развоја“ (Митровић) који образовање подређује тржишту, раздваја га од васпитања и света културе и запоставља еманципацију личности. Неки у томе виде „сумрак образовања“ (Блум), „мекдоналдизацију образовања“ (Рицер), што може бити погубно за културу савременог друштва, развој здраве личности и напредак самог друштва.

¹ О томе је опширније изложено у студији Друштвени развој и образовање, Учитељски факултет, Јагодина, 2006.

Има схватања која подвргавају критици и сам појам „друштво знања“ јер у њему виде наметнути оквир пожељног знања које се своди на практичне и корисне садржаје, на информације и симплификоване елементе потребне раду у датим околностима. „Циљ друштва знања није ни мудрост ни сазнање, већ пуко сакупљање информација које су потребне за успешно запошљавање“ (Лисман). Знање се „индустријализује“ и оно је лишено идеје хуманистичког образовања „чији је крајњи циљ самоспознаја и слобода појединца“ (Лисман, 2008, стр. 162). Ова симплификација у приступу образовању има далекосежне последице како за само образовање и учеснике у овом процесу, тако и за развој друштва.

3. Потреба за новом концепцијом образовања

Уочени недостаци у развоју образовања указују на потребу да се преиспита наметнути концепт развоја образовања и да се развије нова концепција која ће уважавати разлоге за критику постојећих реформи, него и изазове промена у другим областима и комплексно сагледане потребе у савременом друштву. Неки приступи образовању за двадесет први век већ су познати као што су „квалитетно образовање за све“ (Делор), „хуманистичко образовање за будућност“ (Мајор), „васпитање за будућност“ (Морен), који се залажу за нову образовну парадигму која ће обухватити све аспекте образовања и где ће доћи до изражаја сазнајни, вредносни, хуманистички и социјални циљеви савременог образовања.

Нарасла криза у образовању указује да долази време обнове образовања.

Литература:

- Габрић-Молнар, И.(2000): Образовни систем – основ раслојавања и артикулисања људског потенцијала, Анали Економског факултета, Суботица.
- Грубачић, А.(2003): Глобализација непристајања, „Светови“, Нови Сад.
- Делор, Ж.(1996): Образовање – унутрашња ризница, Министарство просвете, Београд.
- Ђорђевић, Б.(2008): Глобализација и школа и образовање, Педагошка стварност, 9-10, Нови Сад.

- Лисман, К.(2008): Теорија необразованости: заблуде друштва знања, Јесенски и Турк, Загреб.
- Миладиновић, С.(2005): Друштвени контекст људског потенцијала Србије, Зборник „Технологија, култура,развој“, Институт „Михаило Пупин“, Београд.
- Митровић, Љ.(2009): Вирус неолиберализма и образовање на платформи Болоњске декларације, <http://www.nspm.rs>.
- Морен, Е.(2002): Одгој за будућност, Едука, Загреб.
- Стефановић, В.(2006): Глобалисти и глобофобисти – антиглобалистички глобални поглед на глобализацију, Економске теме, 1-2, Ниш.
- Трипковић, М.(2007.): образовање и отворено друштво, Социолошки преглед, Београд.

Prof Dr Stanoje Ivanovic
Teacher Training Faculty
Belgrade

Global Changes and Educational Crisis

The paper considers ambivalent, contradictory features of globalisation process and their influence on the field of education. On the one hand, technological modernization and economical processes have influence on world integration and mobility of people while, on the other hand, the increase of inequality, forms of hegemony, cultural domination and monopolization, open to dispute the very aims of globalization. Globalization is closely connected with education. To the extent economic development depends on knowledge and competence of people and to the extent economic and political interests can be imposed through education, it is important for the actors of globalization, which is obvious in the forms of instrumentalization of education in the process of its reform.

Key words: globalization, crisis, instrumentalization of education.